

УДК 336.22+657.1:658.012

<https://doi.org/10.31713/ve4202531>

JEL: M41, M48

Павелко О. В. [1; ORCID ID: 0000-0002-2483-2245],

д.е.н., професор,

Максимчук Т. С. [1; ORCID ID: 0009-0008-1297-5274],

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня,

Блищик В. П. [1; ORCID ID: 0009-0006-9908-5498],

здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

НЕПРЯМІ ПОДАТКИ У ФІСКАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ ТА УПРАВЛІНСЬКОМУ ОБЛІКУ: ІМПЛІКАЦІЇ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ПОТЕНЦІАЛУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

У статті досліджено сутність і окреслено значення непрямих податків у системі управлінського обліку для підвищення рівня потенціалу конкурентоспроможності підприємств. Визначено їх вплив на процес формування управлінських рішень на рівні підприємства. Розкрито значення податку на додану вартість, акцизного податку та мита як складових податкового навантаження, що безпосередньо впливають на формування собівартості продукції, цінову політику та рух грошових коштів. Проаналізовано динаміку непрямих податків в загальній структурі надходжень до бюджету України в 2019–2024 рр. Обґрунтовано доцільність імплікацій показників непрямого оподаткування в систему управлінського обліку з метою аналізу альтернативних підходів до ціноутворення та оптимізації фінансових результатів. Доведено, що непрямі податки виступають не лише інструментом реалізації фіскальної політики держави, а й слугують важливим інформаційним елементом управлінського обліку, використання якого сприяє підвищенню ефективності фінансового управління та підвищенню рівня потенціалу конкурентоспроможності.

Ключові слова: непрямі податки; непряме оподаткування; фіскальна політика; управлінський облік; конкурентоспроможність; потенціал; податкова система; функції податків; податок на додану вартість; акцизний податок; мито; податкові надходження; платники податку; доходи бюджету.

Актуальність теми. У сучасних умовах загострення конкурентної боротьби на внутрішніх і зовнішніх ринках здатність підприємства ефективно управляти податковою складовою своєї діяльності набуває стратегічного значення. Непрямі податки безпосередньо впливають

на цінову привабливість товарів і послуг та фінансову стійкість суб'єкта господарювання. Їх системне врахування в управлінському обліку створює інформаційну основу для обґрунтованих управлінських рішень щодо оптимізації витрат та підвищення адаптивності підприємства до змін податкового середовища, що в підсумку сприяє зростанню його конкурентоспроможності.

Непрямі податки відіграють ключову роль у формуванні доходів державного бюджету та забезпеченні стабільності економічної системи країни. В умовах сучасної економіки, що характеризується динамічними змінами внутрішнього і зовнішнього попиту, інфляційними процесами та потребою в ефективному державному регулюванні, управління податковими «потокami» стає особливо важливим. Використання непрямих податків дозволяє уряду здійснювати фіскальну політику не лише через формування надходжень до державного бюджету, а й шляхом стимулювання чи стримування певних видів економічних активностей. Для підприємств це створює необхідність систематичного аналізу податкових зобов'язань, що є невід'ємною складовою управлінського обліку. Податок на додану вартість (ПДВ), акцизний податок та мито як складові системи непрямих оподаткування та інструменти фіскальної політики забезпечують стабільні надходження до бюджету та впливають на споживання товарів і послуг.

Таким чином, дослідження непрямих податків як інструменту фіскальної політики та важливої складової системи управлінського обліку є актуальним, оскільки їх інтеграція в управлінсько-облікове забезпечення підприємства поглиблює розуміння механізмів оподаткування і забезпечує зростання рівня конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематику, пов'язану з непрямим оподаткуванням, можна простежити у публікаціях багатьох вітчизняних науковців. Так, у дослідженні Крисоватого А. висвітлено теоретичні аспекти непрямих податків в Україні, які охоплюють підходи до класифікації, окреслено особливості адміністрування та визначено їх роль у податковій системі. Ця робота є однією з перших найбільш ґрунтовних наукових праць з теми вітчизняного оподаткування [1]. У статті Росохи О., Славкової А. досліджено фіскальну роль основних непрямих податків (ПДВ, акцизного податку, мита), їх питому вагу у бюджетних

надходженнях, а також охарактеризовано світовий досвід оподаткування товарів [2].

У публікації Сіташ Т. [3] непрямі податки ідентифіковано як джерело доходів бюджету і засіб державного регулювання економіки, а також розглянуто вплив податків на окремі ринки та виробників. Озерчук О. виконано аналіз фіскальної ефективності непрямих податків згідно з методологією ЄСР-95, розглянуто значення ПДВ, акцизного податку і мита при формуванні державного бюджету [4]. Волощук Р. у дослідженні: [5] підкреслює роль непрямих податків у формуванні бюджетних доходів і розглядає проблемні питання їх адміністрування. Галкіна К. Р. глибоко аналізує відмінності між прямими і непрямими податками та окреслює їх вплив на економіку, що важливо для розуміння значення непрямих податків у регулюванні економічних процесів [6]. Мрачковська Н. і Шевченко Н. наголошують на істотній частці непрямих податків у структурі податкових надходжень і наголошують на їх важливості для фіскальної політики, особливо в умовах сучасних економічних викликів [7]. Відтак, проблематика оподаткування знаходить своє відображення у численних напрацюваннях вітчизняних науковців.

Метою дослідження є аналіз сучасного стану справляння в Україні непрямих податків та окреслення їх ролі в системі фіскальної політики держави та управлінського обліку підприємств, а також обґрунтування можливостей їх управлінських імплікацій з метою підвищення потенціалу конкурентоспроможності підприємств.

Викладення основного матеріалу. У сучасних умовах господарювання особливої ваги набуває управлінський облік як інформаційна база для прийняття ефективних, раціональних і виважених управлінських рішень на рівні підприємства, адже він забезпечує керівництво релевантною та своєчасною інформацією щодо витрат, доходів, фінансових результатів і податкових зобов'язань, у тому числі в частині непрямих податків. Податок на додану вартість, акцизний податок та мито безпосередньо впливають на формування собівартості продукції, визначають цінову політику, окреслюють грошові потоки, що зумовлює необхідність їх постійного аналізу в системі управлінського обліку. Інтеграція показників непрямого оподаткування в управлінський облік дає змогу оцінювати податкове навантаження, прогнозувати податкові платежі, аналізувати альтернативні варіанти ціноутворення та певним чином оптимізувати фінансові результати підприємства. Відтак, непрямі

податки виступають не лише інструментом фіскальної політики держави, а й слугують важливим елементом управлінського обліку, що сприяє підвищенню ефективності фінансового управління та посиленню рівня конкурентоспроможності підприємств.

Необхідність становлення та функціонування податкової системи в межах національної економіки є беззаперечним фактом, оскільки для виконання своїх функцій держава потребує коштів, що формуються здебільшого через систему фіскальних платежів. Розвиток податкової системи в Україні умовно можна поділити на періоди «до» ухвалення Податкового кодексу та «після». У період з 1991 р. по 2010 р. функціонування податкової системи характеризувалося такими ознаками, як: низька фіскальна ефективність окремих видів податків та зборів; зниження їх ставок; застосування диференційованих підходів до оподаткування; переважне використання системи непрямих податків; активне запровадження майнових податків; домінування фіскальних платежів із доходів саме фізичних осіб в системі прямих податків і зборів.

Починаючи з 2010 р., підвищення ефективності функціонування податкової системи було реалізовано за рахунок впорядкування податкового законодавства та внесення змін до системи оподаткування та процесів адміністрування податків і зборів. Головним чином було скасовано кілька малоефективних податкових заходів і внесено коригування до функцій, що виконувалися різними суб'єктами реалізації державної податкової та митної політики. Примітно, що окремим напрямом розвитку податкової системи України як результату обрання європейського вектору економічного розвитку є її адаптація до європейської практики оподаткування, що проявляється в гармонізації національного податкового законодавства із загальноєвропейським. Таким чином, нині податкову систему України формують традиційні складові, як і в більшості відповідних систем зарубіжних країн. Для податкової системи України характерні такі ж податки і збори, які існують в інших країнах. Метою реформування податкової системи є створення якісного інституційного середовища, що дозволяє суб'єктам системи ефективно виконувати свої функції через фіскальні платежі [8].

Податкова система охоплює різні види податків. Прямі податки встановлюються безпосередньо щодо платників і сплачуються безпосередньо до бюджету держави. Непрямі податки – це податки

на товари і послуги, що встановлюються у вигляді надбавки до ціни або тарифу, оплачуються покупцями при купівлі товарів та послуг, а в бюджет вносяться продавцями (рідше – виробниками) цих товарів та послуг [2]. Перевагами непрямих податків є можливість регулювання окремих суспільно-економічних сфер, наявність простих процедур сплати, рівномірність нарахувань за територіальними ознаками через певну однаковість показників споживання тощо. До недоліків непрямих податків можна віднести залежність від обсягів споживання, вплив на збільшення ціни продукції (товарів, робіт, послуг); потенційний негативний вплив на рівень конкурентоспроможності суб'єкта господарювання чи окремих видів продукції (товарів, робіт, послуг) [8].

Основними функціями податків є фіскальна та регулююча. Фіскальна функція спрямована на акумулювання фінансових ресурсів бюджетів за допомогою фіскальних платежів платників, подальше використання яких дозволить реалізувати державні програми із забезпечення суспільних потреб. Регулююча функція має на меті забезпечити справедливий розподіл фінансових ресурсів між фізичними особами, суб'єктами підприємницької діяльності, секторами національної економіки, державними програмами тощо. Реалізація даної функції відбувається шляхом ідентифікації податків, визначення переліку платників, установлення їх ставок, забезпечення податкових пільг.

Додатковими функціями податків в економіці є стимулююча, контрольна, розподільча, системна та соціальна. Зміст стимулюючої функції полягає в тому, що суб'єкт податкової політики може за допомогою системи оподаткування забезпечити отримання окремими групами фізичних осіб чи суб'єктів господарювання конкурентні переваги шляхом зменшення податкового навантаження (через використання зменшених ставок оподаткування, податкових пільг тощо). Контрольна функція податків спрямована на проведення перевірки законності використання фінансових ресурсів та податкових алгоритмів щодо справляння окремих видів податків. Одночасно вона забезпечує суб'єктів податкової політики релевантною інформацією для оцінки ними ефективності виконання системою оподаткування базових функцій податків. Роль розподільчої функції полягає у розподілі та перерозподілі доходів на всіх рівнях (національний, рівень суб'єктів господарювання та фізичних осіб). Системна функція податків полягає в забезпеченні

системності їх функціонування. Вона взаємопов'язана з багатьма іншими економічними об'єктами та процесами. Соціальна функція податків реалізується через фінансування за допомогою акумульованих фінансових ресурсів виконання соціальних програм, а також шляхом зменшення податкового навантаження на малозабезпечені верстви населення. Таким чином, виконання податками покладених на них функцій – взаємопов'язаний процес, що передбачає отримання фіскальних, регулюючих, розподільчих, контрольних, стимулюючих і соціальних результатів в процесі прийняття суб'єктом податкової політики рішення фіскального характеру [8].

Що стосується безпосередньо непрямих податків, то основна їх функція – це фіскальна, адже вони забезпечують стабільні надходження до бюджету незалежно від фінансового стану суб'єктів господарювання, водночас виконуючи регулюючу функцію через вплив на структуру споживання. Непрямі податки є основним джерелом доходів бюджету, фіскальний аспект яких полягає в забезпеченні фінансування державних завдань та функцій, що дозволяє забезпечити стабільність фінансових ресурсів держави і потреби населення у соціальних послугах та розвитку інфраструктури [9].

Згідно зі ст. 29 Бюджетного кодексу України непрямі податки формують доходи державного бюджету України, а саме:

1) податок на додану вартість (ПДВ) – це непрямий податок, який є частиною новоствореної вартості товарів (робіт, послуг), яка формується на кожному етапі виробництва, обігу та включається до ціни товару та сплачується кінцевим споживачем;

2) акцизний податок – це непрямий податок на споживання окремих видів товарів (продукції), визначених Податковим кодексом України як підакцизні, що включається до ціни таких товарів (продукції);

3) мито – непрямий податок (різновид митних платежів), який накладається на товари, що переміщуються через митний кордон, тобто ввіз/вивіз чи транзит [10].

ПДВ – це загальнодержавний податок, що справляється з доданої вартості, створеної на кожному етапі виробництва і реалізації товарів, виконання робіт чи надання послуг. Він нараховується та сплачується платниками податків до бюджету з операцій постачання товарів і послуг на митній території України, а також з операцій

експорту та імпорту. Вважається найбільш досконалою сучасною формою непрямого оподаткування, яка відіграє значну роль у системі державних фінансів більшості країн світу. Він є ключовим непрямим податком в Україні та країнах-членах ЄС. Основними перевагами ПДВ є те, що він характеризується стабільністю податкових надходжень до бюджету, забезпечує стимулювання експортних зовнішньоекономічних операцій, містить зрозумілий алгоритм визначення податкових зобов'язань тощо.

Серед недоліків ПДВ варто виокремити те, що існує можливість маніпулювання величиною податку за допомогою облікових методів. Він має негативний вплив на окремі сектори національної економіки (високотехнологічні виробництва). Існує потенційний часовий розрив при визначенні податкового зобов'язання та податкового кредиту, що впливає на величину ПДВ у конкретному періоді. Непростою є процедура відшкодування ПДВ з бюджету у випадку від'ємного значення податкових зобов'язань [8]. У ринкових умовах господарювання ПДВ є активним інструментом фінансової політики, адже саме за його допомогою можна ефективно балансувати між виконанням регулюючої функції (збільшувати перелік операцій, які не оподатковуються або ж оподатковуються за нульовою ставкою з метою забезпечення економічного зростання) та фіскальної функції (здійснювати масштабне охоплення операцій щодо віднесення їх до об'єктів оподаткування, скасування нульової та зменшених ставок податку з метою максимізації податкових надходжень до бюджету).

ПДВ в Україні справляється за різними ставками: базова ставка – 20%; 7% (за операціями з постачання на митній території України та ввезення на митну територію України лікарських засобів та медичних виробів та ін.); 14% (за операціями з постачання на митній території України та ввезення с/г продукції, що класифікується за такими кодами згідно з УКТ ЗЕД: 1001, 1003, 1005, 1201, 1205, 1206 00); 0% (вивезення товарів за межі митної території України у митному режимі експорту, реекспорту, безмитної торгівлі, у митному режимі вільної митної зони та ін.) [11].

Серед усіх податків саме ПДВ є основним джерелом надходжень до бюджету (таблиця).

Таблиця

Динаміка непрямих податків в загальній структурі надходжень до бюджету України в 2019–2024 рр.

Податки	2019		2020		2021		2022		2023		2024	
	млрд грн	частка, %										
1. ПДВ, в т.ч.:	378,7	37,94	400,6	37,23	536,5	41,37	467	26,13	580,8	21,73	734,4	23,52
1.1. ПДВ з вітчизняних товарів	88,9	8,91	126,5	11,76	155,8	12,01	213,9	11,97	214,6	8,03	268,3	8,59
1.2. ПДВ з імпорتنних товарів	289,8	29,03	274,1	25,47	380,7	29,36	253,1	14,16	366,2	13,7	466,1	14,93
2. Акцизний податок, в т.ч.:	123,4	12,36	138,2	12,86	162,4	12,53	102,4	5,73	167,4	6,26	210,4	6,74
2.1. Акцизний податок з вітчизняних товарів	69,9	7	80,4	7,48	82,8	6,39	60,7	3,4	92,6	3,46	105,2	3,37
2.2. Акцизний податок з імпорتنних товарів	53,5	5,36	57,8	5,38	79,6	6,14	41,7	2,33	74,8	2,8	105,2	3,37
3. Мито	30,1	3,01	30,5	2,83	38	2,94	26,2	1,47	40,1	1,52	48,3	1,55
4. Всього непрямі податки	532,2	53,31	569,3	52,92	736,8	56,84	595,6	33,33	788,3	29,51	993,1	31,81
5. Усього надходження до бюджету	998,3	100	1076	100	1296,8	100	1787,4	100	2672,5	100	3123,5	100

Джерело: сформовано авторами на основі [12; 13].

Як видно з таблиці, упродовж аналізованого періоду ПДВ залишається основним бюджетоутворюючим податком. Спостерігається тенденція до збільшення обсягів надходжень до бюджету (за винятком 2022 р., коли відбулося тимчасове скорочення після повномасштабного вторгнення). Так, у 2019 р. загальний обсяг надходжень до бюджету у формі ПДВ становив 378,7 млрд грн, у 2020 р. – 400,6 млрд грн, у 2021 р. – 536,5 млрд грн, у 2022 р. – 467,0 млрд грн. Основними чинниками цього скорочення у 2022 р. є агресія ворога, припинення роботи окремих промислових підприємств, зниження обсягів виробництва та безпосередньо ставок ПДВ на паливо. Проте, у липні 2023 р. відбулося повернення механізму оподаткування палива до базового рівня, і у 2024 р. було знову зафіксовано значне збільшення обсягу справляння ПДВ.

Надходження «зовнішнього» ПДВ з увезених товарів у 2024 р. становило 466,1 млрд грн, що майже на 100 млрд грн (на 27,3%)

перевищувало відповідний показник 2023 р. (366,2 млрд грн). Надходження «внутрішнього» ПДВ з вироблених товарів у 2024 р. з урахуванням бюджетного відшкодування становило 268,3 млрд грн, що на 53,7 млрд грн або на 25% перевищило відповідний показник 2023 р.

Водночас слід зазначити, що для здійснення аналізу динаміки надходження податків у загальному обсязі бюджетних надходжень надзвичайно важливим є визначення питомої ваги у структурі доходів держбюджету. Так, частка ПДВ у загальній структурі надходжень до бюджету складала: у 2019 р. – 37,94%, у 2020 р. – 37,23%, у 2021р. – 41,37%, у 2022 р. – 26,13%, у 2023 р. – 21,73% і у 2024 р. – 23,52%. Отже, ПДВ значним чином формує бюджет країни і є досить ефективним способом досягнення цілей податкової політики.

Акцизний податок – непрямий податок на окремі товари (продукцію), визначені як підакцизні, що включається в ціну цих товарів (продукції). Обґрунтованість застосування акцизного податку в сучасних умовах пов'язана з потребою державного регулювання окремих економічних, соціальних та екологічних процесів. Акцизний податок характеризується такими рисами:

- до виробництва та реалізації підакцизної продукції завжди простежується посилений інтерес держави, що проявляється у підвищеному контролюванні зазначених операцій;

- вибірковість сфери обкладання податком і своєрідна дискримінація за призначенням;

- зазвичай акцизним податком оподатковується продукція (товари), які не входять до переліку продуктів першої необхідності;

- підакцизна продукція характеризується нееластичністю попиту за ціною, а його еластичність за доходами щодо такої продукції більша від одиниці;

- у більшості випадків даний фіскальний платіж установлюється на некорисну продукцію (товари), використання яких має зовнішні негативні ефекти тощо [8].

Відповідно до ст.215 Податкового кодексу України підакцизними товарами є «...спирт етиловий, спиртові дистиляти, алкогольні напої, пиво (крім квасу «живого» бродіння); тютюнові вироби, тютюн та промислові замітники тютюну; тютюнова сировина, тютюнові відходи; рідини, що використовуються в електронних сигаретах; пальне; автомобілі легкові, кузови до них, причепи та напівпричепи, мотоцикли, транспортні засоби, призначені для

перевезення 10 осіб і більше, транспортні засоби для перевезення вантажів; електрична енергія» [11]. Ставки акцизного податку встановлюються відповідно до визначень розділу I ПКУ: адвалорні (у вигляді % до ціни товару), специфічні (певна сума у грошовому виразі) і комбіновані (адвалорні та специфічні одночасно).

Акцизний податок завжди був і залишається важливим джерелом наповнення бюджету в Україні. Аналіз динаміки надходження акцизного податку впродовж 2019–2024 рр., виконаний у таблиці, свідчить про щорічне зростання його обсягу надходжень до бюджету країни у період до 2022 р. Ця тенденція зазнала негативних змін після початку повномасштабного вторгнення. Попри це, у 2023 р. фіксується відновлення динаміки бюджетних надходжень акцизного податку із подальшим істотним зростанням у 2024 р. Зазначене зростання значною мірою зумовлено поверненням оподаткування палива за довоєнними правилами та нормами, починаючи з 1 липня 2023 р. Передбачена з початку повномасштабної російської агресії пільга – зниження ПДВ і акцизного податку – була покликана сприяти наповненню ринку в умовах втрати логістичних ланцюжків [11].

Третій представник системи непрямого оподаткування – мито – в історичному контексті є однією з перших форм фіскальних платежів, які використовувалися державними (регіональними) утвореннями для акумулювання ресурсів на фінансування витрат. На початкових етапах цього процесу мито утримувалося з кількості товарів, проте пізніше почала звертатися увага на вартісні характеристики товарів, які перетинають певну адміністративну межу [8].

Відповідно до Податкового кодексу України митні платежі – це «...податки, які справляються під час переміщення товарів через митний кордон України» [11]. Митним кодексом України (МКУ) встановлено такі види митних платежів: мито, акцизний податок із ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції), ПДВ із ввезених на митну територію України товарів (продукції). Відповідно до ст. 271 МКУ «...мито – це загальнодержавний податок, встановлений Податковим кодексом України та МКУ, який нараховується та сплачується відповідно до МКУ, законів України та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [14]. В Україні застосовуються такі види мита: ввізне, вивізне, сезонне мито, особливі види мита (спеціальне, антидемпінгове, компенсаційне, додатковий імпорتنний збір).

Ввізне мито встановлюється на товари, що ввозяться на митну територію України. Вивізне мито встановлюється законом на українські товари, що вивозяться за межі митної території України. Сезонне мито – на окремі товари законом може встановлюватися сезонне мито на строк не менше 60 та не більше 120 послідовних календарних днів з дня встановлення сезонного мита. Особливі види мита застосовуються у випадках, передбачених відповідними законами України.

Спеціальне мито встановлюється відповідно до Закону України «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну»:

1) як засіб захисту національного товаровиробника, у разі якщо товари ввозяться на митну територію України в обсягах та/або за таких умов, що їх ввезення заподіює або створює загрозу заподіяння значної шкоди національному товаровиробнику;

2) як заходи у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії інших держав, митних союзів та економічних угруповань, які обмежують реалізацію законних прав та інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України [15].

Антидемпінгове мито встановлюється відповідно до Закону України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» [16] у разі ввезення на митну територію України товарів, які є об'єктом демпінгу, що заподіює шкоду або створює загрозу заподіяння шкоди національному товаровиробнику. Компенсаційне мито встановлюється відповідно до Закону України «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту» [17] у разі ввезення на митну територію України товарів, які є об'єктом субсидованого імпорту, що заподіює шкоду або створює загрозу заподіяння шкоди національному товаровиробнику.

Додатковий імпортний збір встановлюється законом відповідно до статті XII Генеральної угоди з тарифів і торгівлі 1994 року (ГАТТ-1994) та Домовленості про положення ГАТТ-1994 щодо платіжного балансу у разі значного погіршення стану платіжного балансу або істотного скорочення золотовалютних резервів, або досягнення ними мінімального розміру з метою забезпечення рівноваги платіжного балансу та збільшення розміру золотовалютних резервів.

В Україні застосовуються такі види ставок мита: адвалорна (у відсотках до встановленої бази оподаткування); специфічна (у грошовому розмірі на одиницю бази оподаткування); комбінована (складається з адвалорної та специфічної ставок мита).

Як видно з таблиці, упродовж аналізованого періоду (2019–2024 рр.) надходження митних платежів у кількісному вираженні з кожним роком зростає (за винятком 2022 р. коли відбулося повномасштабне вторгнення). Так, якщо у 2019 р. обсяг справляння мита до держбюджету становив 30,1 млрд грн, у 2020 р. – 30,5 млрд грн, у 2021 р. – 38 млрд грн, то у 2022 р. зафіксовано різке зменшення обсягу мита – до 26,2 млрд грн. У 2023 р. знову спостерігається збільшення обсягу до 40,1 млрд грн, а у 2024 р. від митного оподаткування надійшло 48,3 млрд грн. Водночас спостерігається зменшення частки митних платежів в загальній структурі надходжень до бюджету.

Таким чином, основна частка доходів державного бюджету України традиційно забезпечується за рахунок податкових надходжень і значною мірою за рахунок непрямих податків, які відіграють ключову роль у формуванні державного бюджету, генеруючи вагому частку доходів. Утім, питома вага непрямих податків структурі бюджетних надходжень знизилася. Так, у 2019 р. частка становила 53,31%, у 2020р. – 52,92%, у 2021р. – 56,84%, у 2022 р. – 33,33%, у 2023 р. – 29,51% та у 2024 р. – 31,81%. Водночас, за даними Національного інституту стратегічних досліджень, у 2024 р. зросла питома вага неподаткових надходжень (до 31,2%) та офіційних трансфертів (до 15,2%) [18].

Висновки. Податкова система України є ключовим елементом фінансової політики держави, що забезпечує формування доходів бюджету, регулює економічні процеси та певним чином сприяє соціально-економічному розвитку з позиції тактики і стратегії. Непрямі податки, а саме ПДВ, акцизний податок і мито виконують надважливу роль у національній економіці, оскільки суттєво впливають на формування дохідної частини державного бюджету, формуючи приблизно його третину (в 2024 р. – 31,81%).

Нині, в умовах війни, коли спостерігається значне зниження обсягів виробництва, тимчасове припинення діяльності окремих підприємств, масштабна релокація бізнесових структур, забезпечення доходів державного бюджету України набуває критичного значення з огляду на те, що обумовлює фінансову безпеку і стабільність держави.

Включення показників непрямого оподаткування до системи управлінського обліку забезпечує можливість комплексної оцінки податкового навантаження, що можна використати при

прогнозуванні обсягів податкових зобов'язань та обґрунтуванні альтернативних підходів до ціноутворення.

Отже, непрямі податки слід розглядати не лише як інструмент реалізації фіскальної політики держави, а й як вагомий складник управлінського обліку, адже його використання сприяє вдосконаленню фінансового менеджменту та здатне посилити конкурентні позиції суб'єктів господарювання на ринку виконання робіт, реалізації продукції чи надання послуг.

Перспективи подальших досліджень у сфері оподаткування повинні включати ґрунтовний аналіз впливу війни на структуру податкових надходжень та можливості вдосконалення податкової системи загалом [19].

1. Крисоватий А. І. Непрямі податки в Україні: теорія і практика : дис. ... канд. екон. наук : 08.04.02 / Київський економічний ун-т. К., 1995. 170 с. 2. Росоха О. В., Славкова А. А. Непрямі податки: фіскальна ефективність в Україні та зарубіжних країнах. *Grail of Science*. 2023. № (27). С. 107–116. 3. Сіташ Т. Д. Непрямі податки в податковій системі України. *Економічний форум*. 2015. № 2. С. 313–317. 4. Озерчук О. В. Фіскальна ефективність непрямих податків в Україні. *Наукові праці НДФІ*. 2014. Вип. 2. С. 59–70. 5. Волощук Р. Є. Адміністрування непрямих податків у контексті формування доходів бюджету держави. *Економічний аналіз* : зб. наук. праць. 2014. № 1. Том 17. С. 120–131. 6. Галкіна К. Р. Прямі і непрямі податки. Їх вплив на розвиток економіки. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/709e9048-4f83-4a43-bb75-cf459c080494/content> (дата звернення: 01.11.2025). 7. Mrachkovska N. K., Shevchenko N. Yu. The Role of Indirect Taxes in the Process of Filling the State Budget. *International Journal of Economics, Finance and Management Sciences*. 2020. № 8(6). Pp. 219–223. URL: <https://doi.org/10.11648/j.ijefm.20200806.12>. (дата звернення: 11.11.2025). 8. Кузь В. І. Податкова система : навч. посіб. Чернівці. 2022. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi81/0061511.pdf> (дата звернення: 16.11.2025). 9. Славкова А. А., Росоха О. В. Непрямі податки: фіскальна ефективність в Україні та зарубіжних країнах. URL: <https://archive.journal-grail.science/index.php/27103056/article/download/1218/1240/1256> (дата звернення: 19.11.2025). 10. Мединська Т. В., Боднарюк І. Л., Ногінова Н. М., Бартко М. Т. Фінанси, грошовий обіг та кредит. *Фіскальна роль непрямого оподаткування у формуванні доходів бюджету держави*. 2024. С. 103–104. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/9217/> (дата звернення: 26.10.2025). 11. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 р. URL: <https://tax.gov.ua/nk/rozdil-v--podatok-na-dodanu-vartist/> (дата звернення: 26.10.2025). 12. Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_of_2024-698 (дата звернення: 28.10.2025). 13. Державний бюджет України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/> (дата звернення: 01.12.2025). 14. Митний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>

(дата звернення: 26.10.2025). **15.** Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну : Закон України від 22 грудня 1998 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-14/ed20181004#Text> (дата звернення: 26.10.2025). **16.** Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту: Закон України від 22 грудня 1998 року № 330-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/330-14#Text> (дата звернення: 26.10.2025). **17.** Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту : Закон України від 22 грудня 1998 року № 331-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-14#Text>. (дата звернення: 26.10.2025). **18.** Національний Інститут Стратегічних Досліджень. Огляд виконання Державного бюджету України на 2024 рік та рекомендації для 2025 року. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ohlyad-vykonannya-derzhavnoho-byudzhetu-ukrayiny-na-2024-rik-ta> (дата звернення: 05.12.2025). **19.** Павелко О. В., Миронець М. А., Кречко М. Ю. Пряме оподаткування як складова управлінського обліку та засіб фіскального регулювання. *Вісник НУВГП. Сер. Економічні науки*. 2024. Вип. 3(107). С. 258–277.

REFERENCES:

1. Krysovatyi A. I. Nepriami podatky v Ukraini: teoriia i praktyka : dys. ... kand. ekon. nauk : 08.04.02 / Kyivskiy ekonomichnyi un-t. K., 1995. 170 s. **2.** Rosokha O. V., Slavkova A. A. Nepriami podatky: fiskalna efektyvnist v Ukraini ta zarubizhnykh krainakh. *Grail of Science*. 2023. № (27). S. 107–116. **3.** Sitash T. D. Nepriami podatky v podatkovii systemi Ukrainy. *Ekonomichnyi forum*. 2015. № 2. S. 313–317. **4.** Ozerchuk O. V. Fiskalna efektyvnist nepriamykh podatkov v Ukraini. *Naukovi pratsi NDFI*. 2014. Vyp. 2. S. 59–70. **5.** Voloshchuk R. Ye. Administruvannya nepriamykh podatkov u konteksti formuvannya dokhodiv biudzhetu derzhavy. *Ekonomichnyi analiz : zb. nauk. prats*. 2014. № 1. Tom 17. S. 120–131. **6.** Halkina K. R. Priami i nepriami podatky. Yikh vplyv na rozvytok ekonomiky. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/709e9048-4f83-4a43-bb75-cf459c080494/content> (дата звернення: 01.11.2025). **7.** Mrachkovska N. K., Shevchenko N. Yu. The Role of Indirect Taxes in the Process of Filling the State Budget. *International Journal of Economics, Finance and Management Sciences*. 2020. № 8(6). Pp. 219–223. URL: <https://doi.org/10.11648/j.ijefm.20200806.12>. (дата звернення: 11.11.2025). **8.** Kuz V. I. Podatkova systema : navch. posib. Chernivtsi. 2022. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi81/0061511.pdf> (дата звернення: 16.11.2025). **9.** Slavkova A. A., Rosokha O. V. Nepriami podatky: fiskalna efektyvnist v Ukraini ta zarubizhnykh krainakh. URL: <https://archive.journal-grail.science/index.php/27103056/article/download/1218/1240/1256> (дата звернення: 19.11.2025). **10.** Medynska T. V., Bodnariuk I. L., Nohinova N. M., Bartko M. T. Finansy, hroshovi obih ta kredyt. Fiskalna rol nepriamoho opodatkovannya u formuvanni dokhodiv biudzhetu derzhavy. 2024. С. 103–104. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/9217/> (дата звернення: 26.10.2025). **11.** Podatkoviy kodeks Ukrainy vid 02 hrudnia 2010 r. URL: <https://tax.gov.ua/nk/rozdil-v--podatok-na-dodanu-vartist/> (дата звернення: 26.10.2025). **12.** Informatsiia Ministerstva finansiv Ukrainy pro vykonannya Derzhavnoho biudzhetu Ukrainy. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_of_2024-698 (дата звернення: 28.10.2025). **13.** Derzhavnyi biudzhets Ukrainy. URL:

<https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/> (data zvernennia: 01.12.2025).
14. Mytnyi kodeks Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (data zvernennia: 26.10.2025).
15. Pro zastosuvannia spetsialnykh zakhodiv shchodo importu v Ukrainu : Zakon Ukrainy vid 22 hrudnia 1998 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-14/ed20181004#Text> (data zvernennia: 26.10.2025).
16. Pro zakhyst natsionalnoho tovarovyrobnyka vid dempinhovoho importu : Zakon Ukrainy vid 22 hrudnia 1998 roku № 330-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/330-14#Text> (data zvernennia: 26.10.2025).
17. Pro zakhyst natsionalnoho tovarovyrobnyka vid subsydovanoho importu : Zakon Ukrainy vid 22 hrudnia 1998 roku № 331-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-14#Text>. (data zvernennia: 26.10.2025).
18. Natsionalnyi Instytut Stratehichnykh Doslidzhen. Ohliad vykonannia Derzhavnogo biudzhetu Ukrainy na 2024 rik ta rekomendatsii dlia 2025 roku. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ohlyad-vykonannya-derzhavnogo-byudzhetu-ukrayiny-na-2024-rik-ta> (data zvernennia: 05.12.2025).
19. Pavelko O. V., Myronets M. A., Krechko M. Yu. Priame opodatkovannia yak skladova upravlinskoho obliku ta zasib fiskalnoho rehuliuвання. *Visnyk NUVHP. Ser. Ekonomichni nauky*. 2024. Vyp. 3(107). S. 258–277.

Pavelko O. V. [1; ORCID ID: 0000-0002-2483-2245],

Doctor of Economics, Professor,

Maksymchuk T. S. [1; ORCID ID: 0009-0008-1297-5274],

Master,

Blyshchuk V. P. [1; ORCID ID: 0009-0006-9908-5498],

Post-graduate Student

¹*National University of Water and Environmental Engineering, Rivne*

INDIRECT TAXES IN FISCAL POLICY AND MANAGERIAL ACCOUNTING: IMPLICATIONS FOR ENHANCING THE LEVEL OF COMPETITIVENESS POTENTIAL

The article investigates the role of indirect taxes within the framework of managerial accounting and their impact on financial and managerial decision-making at the enterprise level. The purpose of the research is the theoretical substantiation and practical analysis of indirect taxes as a tool of fiscal policy and as an important informational component of the managerial accounting system.

The methodological basis of the study includes general scientific and specific economic methods, namely analysis and synthesis, comparison, a systematic approach, logical generalization, and methods of accounting and analytical evaluation. The paper focuses on value added tax, excise duties,

and customs duties, which significantly influence cost formation, pricing policy, cash flows, and financial results of business entities. It is substantiated that the proper integration of indirect tax indicators into managerial accounting allows assessing the tax burden, forecasting tax liabilities, analyzing alternative pricing strategies, and optimizing financial performance.

Particular attention is paid to the informational function of managerial accounting in providing managers with relevant and timely data for planning, control, and strategic decision-making. The article proves that indirect taxes should be considered not only as a mechanism of state fiscal regulation but also as an effective management instrument influencing enterprise development and competitiveness. The scientific novelty of the research lies in substantiating the expediency of systematic use of indirect tax data within managerial accounting to enhance financial management efficiency. The practical significance of the results is determined by the possibility of their application in pricing, cost management, and tax planning at enterprises operating under conditions of economic instability. The findings may also serve as a theoretical basis for further research in the field of managerial accounting and tax management.

Keywords: indirect taxes; indirect taxation; fiscal policy; management accounting; competitiveness; potential; tax system; tax functions; value added tax; excise tax; customs duties; tax revenues; taxpayers; budget revenues.

Отримано: 06 грудня 2025 року
Прорецензовано: 11 грудня 2025 року
Прийнято до друку: 18 грудня 2025 року